

ספר

פירוש רש"י

ובית מדרשו

על פיוטי תפלת מל וגשם
לרבי אלעזר בירבי הקליר

יכיל בקרבו ב' פירושים

פירוש רבי יוסף קרא

תלמיד חבר לרש"י
ומגדולי חכמי צרפת

פירוש רש"י

נערך ע"י תלמידו הגדול
וסופרו הנאמן רבי שמעיה

נערך ונסדר מכתבי יד ורואה אור עולם לראשונה

בצירוף מ"מ השוואות וחילופי נוסחאות

בחמלת ה' עלי

צבי הירש שווארץ

יוצא לאור על ידי

אלטר שמואל סטפנסקי

ברוקלין ניו יארק

תשפ"א

להשיג הספר אצל המו"ל
אלטר שמואל סטפנסקי
kisveiryms@gmail.com

כל הזכויות שמורות להמו"ל
Copyright 2020
By S. Stefansky

לקט – כתיבה – עריכה

על ידי

צבי הירש שווארץ
718.387.9889
Zikaron123@gmail.com

עימוד: המהודר
0533153883

כריכה ושערים ע"י:

ישר גראפיקס
347.528.6918

פרקי מבוא

העל חסד לו. האהל העצום עליו
וסב. הוא אפיזון שעשה לו כירה למטה

[illegible][illegible][illegible]

עד כאן יסודו של ר' יוסף קרא
מכאן ואילך יסוד ר' שמעיה מ"ב, כאשר שמע מרבי' שלמה בר יצחק.

פרקי מבוא

א. חיבת הקודש לפיוטים ויוצרות

בבית מדרשו של רש"י ז"ל שרר חיבת הקודש לפיוטים ויוצרות שנתחברו על ידי רבותינו הקדמונים ז"ל, אשר נצרפו לסדר התפילה לשבתות מיוחדים ומועדי קודש.

וכאשר יצאו עוררין לטעון שאמירת הפיוטים הוי הפסק באמצע התפילה^א, יצא רש"י להגן בעד אמירת הפיוטים שיסודתן בהררי קודש, ומתרעם על המתלוננים^ב: "כסבורין הן שקנו מקום להתגדר בו, ואינו אלא להתגדר בו, הואיל ומחדשין מנהג בפני עצמן, ולא חששו לשנות מפני המחלוקת ללכת בדרכי יושר".

מתוך המשך התשובה מבצבץ ועולה גודל חיבתו לפיוט, וכך מובא הוראתו בספר 'הפרדס'^ג:

אמרינן (ע"ז ח.) משמיה דרב, אפילו יחיד לצרכו אם רצה לומר מעין כל ברכה וברכה בסוף כל ברכה וברכה הרשות בידו, ושמע מינה אין משגיחין בדברי האומר אין מערבין דברי חול על קודש, לדחות יסוד הפיוטים... הלכך רגילין כל הגולה להאריך בברכות של קרית שמע לפייט יוצר בתוך היוצר ואופן בתוך האופן וכן זולת, וכן רשאין להאריך בתפילת בקרובות... שהרי משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענייניו של יום (מגילה לב.), ולפי שאין רגילין הגולה לדרוש בכל מקום מדרש, קדושי עליון כגון ר' אלעזר בר' קליר מקרית ספר, ור' שלמה הבבלי, וגלות ירושלים אשר

א. כפי הנראה נקטו העוררין כשיטת הגאונים אשר התנגדו לאמירת פיוטים בתוך התפילה, ביניהם נמנה רב נחשון גאון ראש ישיבת סורא, הובא תשובתו ב'אוצר הגאונים', ברכות, סי' קעח. וראה בארוכה 'גנזי שעכטער', ח"ב, עמ' 505-526.

ב. ראה הערה הבא.

ג. ספר 'הפרדס', הלכות ראש השנה (במהדורת עהרענייך עמ' רכו-רכח). בתחילת התשובה כתוב: "ותשובת הלוי השיב ר' על שאנו אומר[ים] זוכרינו בשלש ראשונות וגם קרובות". מלשון הפתיחה נראה שרש"י מוסר בפתיחת דבריו הוראת רבי יצחק הלוי מוירמייזא - אחת משלש רבותיו שרש"י רגיל לכנותו בשם: רבי יצחק סגן לוי - והמשך התשובה היא מרש"י עצמו. אך בתוך התשובה מובא: "עיר וקדיש זקינינו הרב ר' בנימין בר' שמואל מקוסטני זק"ל". מזה נראה שמקורן של דברים מרבי יוסף בן פלאט אשר תורתו נשתבץ בספר 'הפרדס', ונתחבטו הדעות בזה, ראה: פנחס רוט, 'ספר הפרדס, לדרכי היוצרות של ילקוט הלכתי בימי הביניים', עמ' 117-118.

בספרד וגלות כנעני עד צרפת גם בארץ רומי יסדו מענייני ימים טובים אזהרות דחג שבועות וקרובות ויוצרות מענייני מתן תורה... ולא חששו מלהאריך בפיוט בשבת משום טורח צבור, ומחזיקי(ו) [ם] ביסוד הפיוטים גלות אשר בספר [ד] וגלות כנען עד צרפת וכל ארץ רומי וכל ארץ אלמניאה המעמיקין להבין מצות סוד בוראינו בתורה שיש לה בית אב כמנהג אבות ובקבלה מרב...

גם נכדו הגדול של רש"י, רבי יעקב ב"ר מאיר ז"ל - רבינו תם - יצא חוצץ נגד המתלוננים על אמירת פיוטים, ומתבטא עליהם בחריפות¹: "ומבני פריצי עמינו נתנשאו להעמיד חרון² ונכשלו, ירקב שמם, כי לא לי"י המה".

וכך מובא הוראתו ב'מחזור ויטרי'³:

ורבינו יעקב בר' מאיר פוסק דבכל י"ח ברכות יכול אדם לחדש, בין דברים שהן הודאה ותפילה, בין דברים שהן צרכיו, הואיל ומעין ברכה הוא מחדש, ולא הוי הפסק ברכה כלל. ומותר להאריך בהן כעין קרובות תפילות וסליחות שמסרו לנו רבותי אנשי השם... ועל דא אנא סמיך לומר פיוטין ויוצר ואופנים וזולתים וקרובות, דצרכי ציבור ניהו... ומכל אילו תלמד שמצוה להרבות בשבחו של מקום, וכבר נחלקו על הקרובות ר' יוסי טוב עלם ור' אליהו הזקן, ועלתה בידם מותר, ומצוה מן המובחר, ומכיון אדם את לבו למקום על ידיהן... וגם ר' שמעון בר' יצחק הגדול שהיה מלומד בניסים היה אומרם, ש"מ מותר ומצוה...⁴.

החיבה לפיוטי הקליר

ביותר רחשו חיבה רבה לפיוטי רבי אלעזר בירבי הקליר⁵, וכעדות רבינו תם ז"ל בשם אביו רבי מאיר ב"ר שמואל ז"ל - חתנו ותלמידו של רש"י - בתשובה הנ"ל:

ד. ראה הערה ו.

ה. בשבה"ל המצוין להלן הגירסא: "להעמיד חזון", ע"פ דניאל יא, יד.

ו. הלכות ראש השנה (במהדורת גולדשמידט ח"ג סי' נד), מובא בשינויים ב'שבלי הלקט', סי' כח.

ז. בשבה"ל ממשיך עוד: "וגם רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סדר העיבור, פירש שמצוה ומותר".

ח. ראה אברהם גרוסמן: 'שבחי ר' אלעזר בירבי קליר בפירוש הפיוטים של ר"י קרא'. בתוך: 'כנסת עזרא' (תשנ"ד), עמ' 293-308.

ושמעתי מאבא מרי זלה"ה ששמע מרבותיו, כשפייט ר' אלעזר קליר 'וחיות אשר הנה מרובעות לכסא', ביער היה, וליהטה אש סביבותיו, ומפי רבותיו גאוני לותיר העיד כן^ט.

ב. פירוש רש"י לפיוטים

ומחיבת הקודש שרחש רש"י לפיוטי התפילות, רגיל היה לפני כל מועד ורגל ללמוד עם התלמידים הפיוטים שעומדים לומר בתפילת החג^ז, ובתוך לימודו פירשם וביארם כדרכו בפירושו לתנ"ך ותלמוד^{יא}.

פירושם אלו נרשמו ונערכו ברוב נאמנות ודייקנות על ידי תלמידו המובהק וסופרו הנאמן רבי שמעיה ז"ל^{יב}, כפי ששמעם מפיו בעת לימודו עם רבו, והעלם על הכתב סמוך לשמועתו.

בעלות רש"י ז"ל על הפירוש ניתן להוכיח מדוגמאות דלהלן:

בפירוש לפיוט 'אלים ביום מחסן' לתפילת טל^{יג}, בקטע המסתיים בפסוק מספר תהלים (קי, ג): "עמך נדבת ביום חילך בהדרי קדש מרחם משחר

ט. בהמשך כותב הר"ת (עמ' תשכט) על אודות הקליר: "רוב דבריו לפי תלמוד ירושלמי, ובימיו היו מקדשין על פי הראייה, ומארץ ישראל היה, מקרית ספר". כפי הנראה מסורת זו מקורו מפי רש"י ז"ל, וכמובא בפירוש לפיוט 'ארשה' לתפילת טל (להלן עמ' טז): "לימד ר' שבארץ ישראל היה עומד רבי אלעזר הקליר, שממהרת לבשל פירותיה כצבי וקוצרים בעצרת, ומניסן ואילך הגשמים מרקיבים הגדישים. וגם אנו מבקשים על ארצינו לחדשה ולהשיבה לקדמתה, ולהביאנו בתוכה לאכול מטובה". וכך גם בפירוש לפיוט 'פתח ארץ' לתפילת גשם (להלן עמ' ריד): "ר' אלעזר היה דר בארץ ישראל, לכך מעלה אותה בראש כל דבריו, ומבקש על אדמת כל שבט ושבט, ושאר ארצות עושה טפל לה".

י. עוד זאת ראוי לציין, שמרוב חיבתו לפיוט, מרבה להביא בפירושו לתנ"ך קטעי פיוט הסובבים והולכים על קוטב פירושו בפסוק לפי הענין, ובמיוחד מרבה להביא מפיוטי רבי אלעזר בירבי הקליר ור' שלמה הבבלי. ציטוטי פיוטי הקליר כונסו ע"י מנחם זהרי במחברתו: 'דברי משה הדרשן ופיוטי אלעזר הקלירי בפירושי רש"י', ירושלים תשנ"ו.

יא. ראה אברהם אורבך: 'ערוגת הבשם', ח"ד (ירושלים תשכ"ג), עמ' 6-10.

יב. לדמותו ראה: אברהם עפשטיין: 'רבי שמעיה תלמידו וסופרו של רש"י', בתוך 'כתבי ר' אברהם עפשטיין', ח"א, עמ' רסט-ש. אברהם אורבך: 'בעלי התוספות', ח"א, עמ' 34-37. אברהם גרוסמן: 'חכמי צרפת הראשונים', פרק שישי, עמ' 348-411, ובמקורות המצוינים שם. רבות נעזרנו במחקריו של פרופ' א. גרוסמן בספרו הנ"ל ובמאמריו המחכימות, בהם גילה לראשונה רב חלקו של רבי שמעיה בעריכת פירושי הפיוטים והתייחסותם לרש"י ז"ל.

יג. להלן עמ' עו.

לך טל ילדתיך". מפרש הפסוק בשתי אופנים, ובתום פירוש הראשון, כותב:

כך פירשתיו בשעתי מ"ר [= מפי רבי], והיום פירשו ר' [= רבי] בתילים בעניין אחר, 'עמך נדבות ביום חילך' - כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם, יתנדבו עמך ואוהביך לצאת עמך, כמו שמצינו (בראשית יד, יד) וירק את חניכיו ילידי ביתו, ולא יותר, וענר אשכל וממרא התנדבו מאליהם ללכת אחריו בעזרתו. 'בהררי קדש מרחם משחר' - זאת תהיה לך בזכות הדרות קדושה שהיו בך מבטן אמך, שהכיר את בוראו בן שלש שנים. 'מרחם משחר' - משנפלת מן הרחם, כמו (ביצה לה:) משילין פירות דרך ארובה, דאיכא דתני (שם) משחירין. 'לך טל ילדתיך' - לך יחשב ילדתיך, דרכי יושר שהתנהגת בהן בילדותיך, יהיו לך לנועם, כטל זה שהוא ערב ונעים. לשון ר'.

הפירוש הראשון שמע רבי שמעיה מכבר "מפי רבי", ועתה מוסיף להביא מה ש"היום פירשו רבי בתילים בעניין אחר", ובסיום הדברים מוצא לנכון לציין שהפירוש השני היא "לשון רבי", היינו ציטוט מלא ומדויק מלשון קדשו, ואכן מופיע פירוש זה בדיוק מלה במלה בפירוש"י לתהלים:

'עמך נדבות ביום חילך' - כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם, יתנדבו עמך ואוהביך לצאת עמך, כמו שמצינו (בראשית יד, יד) וירק את חניכיו, ולא יותר, וענר ואשכול וממרא התנדבו מאליהם לצאת ללכת אחריו בעזרתו. 'בהררי קודש מרחם משחר' - זאת תהיה לך בזכות הדרות קדושה שהיו בך מבטן אמך, שהכיר בוראו בן שלש שנים. 'מרחם משחר' - משנפלת מן הרחם, כמו משילין פירות דרך ארובה ביו"ט, דאיכא דתני משחירין. 'לך טל ילדתיך' - לך יחשב ילדתיך, דרכי יושר שהתנהגת בהן בילדותיך, יהיו לך לנועם כטל זה שהוא נעים ונוח.

רבי שמעיה מכניס אותנו בזה ל'בית היוצר של רש"י ולחדר לימודו, ורושם את הפירוש שזה עתה נתבאר ונרשם בפירושו לספר תהלים יד.

יד. על פי קטעים אלו קבע גם פרופ' אברהם גרוסמן שהפירוש נכתב ע"י רבי שמעיה עורך תורת רש"י, וכך הם דבריו ב'חכמי צרפת הראשונים', עמ' 382: "בכתב יד המבורג 152 נשתמרו קרוב לוודאי פירושים נוספים של ר' שמעיה, מבלי ששמו נזכר עליהם. כך ניתן גם לדייק מן ההתייחסויות וההפניות אל היצירה של רבו, רש"י, ואל זו של חבריו, בעיקר זו של ר"י קרא. נסתפק בהבאת דוגמה אחת לכך.

ועוד דוגמא מפירושו לפיוט 'תחת אילת עופר' לתפילת טל^{טז}:

'בשורם מאמנה מקום חרמון טל' - היום אמר ר' בשורם מהר ששמו אמנה, הוא הר ההר וטורי אמנון, מקצתו בארץ ומקצתו בחוצה לארץ, ומשם יראו 'מקום חרמון טל' הוא הר ציון... אמר ר' לוי מהו תשורי מראש אמנה (שה"ש ד, ח), בשעה שיבואו ישראל על ראש אמנה, יראו הר ציון והר חרמון הסמוכים זה לזה ויאמרו שירה (תנחומא בשלח, יא, ג), וזהו תשורי לשון שירה, ועל זה יסד הפייט 'בשורם מאמנה מקום חרמון טל'... מ'ר'.

רבי שמעיה מביא כאן ב' פירושים, ומציין שפירוש זה היא ממה ש"היום אמר רבי", ובסופו מציין שזהו "מפי רבי" - היינו מפיו ולא מכתבו - ובתוך הדברים מבאר הפסוק בשה"ש (ד, ח): "תשורי מראש אמנה", מעין דברים הללו מופיע בפירוש רש"י לשה"ש:

'מראש אמנה' - הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה, ובלשון משנה (שבועות י, א) טורי אמנון, והוא הר ההר שנאמר בו (במדבר לד, ז) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר, וכשהגליות הנקבצות מגיעות שם, הם צופים משם ורואין [גבול של ארץ ישראל ו]אזירה של ארץ ישראל ושמים ואומרים הודיה, לכך נאמר 'תשורי מראש אמנה'.

ושוב דוגמא שלישית מפירושו לפיוט 'יפתח ארץ' לתפילת גשם^{טז}:

'גומש' לשון הכרעה, כדאמרינן גבי שעיר המשתלח (יומא סז), דילמא גמיש ליה לרישיה ולא חזי ליה^{יז}. ולשון שחייה הוא, דומיא דהכרעת משקלות, דוגמא זו קיבל ר' מר' יצחק הלוי מ"כ.

בפירוש הארוך והמפורט לפיוט של הקלירי לתפילת טל 'אילים ביום מחוסן' כותב המפרש... פירוש זה בדיוק מצוי בפירושו של רש"י לפסוק זה בתהלים. ברור אפוא שהדברים מתייחסים אליו, והכותב הוא ר' שמעיה, הרגיל לכנות את רש"י תדיר בכינוי 'רבי'. גם בהמשך מתייחס המפרש מספר פעמים לפירושו של 'רבי', והכוונה לפירושו של רש"י. יחד עימו הוא מביא לעתים את 'ר' יוסי' וכוונתו לפירושו של ר"י קרא.

במקור זה מצויה עדות נוספת לקשר של ר' שמעיה אל מפעלו הספרותי של רש"י. הוא שהה במחיצתו וב'מעבדתו' של רש"י ומעיד על פירושיו בעת כתיבתם ממש ('היום פירשו רבי'), בבחינת צוהר לבית היוצר של רש"י.

טו. להלן עמ' סח.

טז. להלן עמ' רלד.

יז. ניתן לציין, שנוסח תלמוד דילן במסכת יומא, וכך גם בהרבה כתבי יד: "זמנין דגמיש ליה לרישיה ולא אדעתיה". וב'דקדוקי סופרים' (ח"ד, עמ' 188, הערה כ) מביא הגירסא: "ולא חזי ליה". וכותב

מקטע דלעיל עולה ש'רבי' דנן הינו תלמיד רבי יצחק הלוי, הוא רבי יצחק הלוי מוירמייזא, אחת משלש רבותיו של רש"י^{יח}, שבפירושו מרבה רש"י להביא מדבריו. וכמטבע לשון זה נמצא בפירושו ליוצר לפרשת זכור^{יט}: "לשון זה קבל ר' מר' יצחק הלוי מ"כ".

הקטעים דלעיל הם מתוך הפירוש לפיוטי תפילת טל וגשם שבספרינו, וכך גם מוכח מפירושים לפיוטים אחרים שנערכו על ידי רבי שמעיה, וכפי הנראה מדוגמאות דלהלן:

בפירוש לפיוט 'מלך במשפט יעמיד ארץ' לתפילת שחרית דר"ה, מפרש הפסוק בספר שמואל (ש"א י, ב) "בגבול בנימן בצלצח"^כ:

'בגבול בנימן בצלצח נקי' - שכסאו מכוון על מקום בית המקדש שהוא בחלקו של בנימן, ויושב כנגד הר הבית למעלה בשמים, פסוק הוא (ש"א י, ב) 'בגבול בנימן בצלצח', השיבני ר', נר' בעיני הוא הר המוריה שכנגד כסא של למעלה, והיינו כסאו של צח ואדום, תחת כסא כבודו.

ואכן כך מפרש רש"י הפסוק בפירושו לשמואל: "צלצח - צל לצח של הקב"ה, שהוא צח ואדום, והיא ירושלים".

דוגמא נוספת מפירוש לפיוט 'אז ראית וספרת' לפרשת שקלים^{כא}:

'וכיפי הקשת' - לא שמעתי כלום. 'כנף רננים' - מלאכים המעופפים ומרננים, כך שמעתי כאן, ובאיוב (לט, יג) פירש, 'כנף רננים נעלסה' - כן שם עוף גדול, ובלשון משנה (יומא פ.) קרוי בר יוכני.

שכפי הנראה היה לו לרש"י גירסא זו, והיינו כדפירש"י: "דגמיש ליה לרישיה - יכוף ראשו תחת גופו כשיפול לאחוריו ולא יוכל לראות הלשון אם הלבין". ואכן כך הגירסא כאן, והרי זה עולה בד בבד עם ההנחה שהפירוש יצא מפי רש"י ז"ל.

יח. ראה: 'חכמי אשכנז הראשונים', עמ' 279-281.

יט. 'פירוש רש"י ובית מדרשו' לד' פרשיות, עמ' עח, עם תיקוני לשון מכ"י פרמה 3136. וראה עוד שם (עמ' יג-יד): "כך שמע ר' מפי רבו הזקן ר' יעקב בר' יקר זצ"ל".

כ. כת"י מינכן 346, 37.

כא. 'פירוש רש"י ובית מדרשו' לד' פרשיות, עמ' מא.

ואכן כן מופיע מלה במלה בפירש"י לאיוב: "כנף רננים נעלסה - כן שם עוף גדול, ובלשון משנה קרוי בר יוכני".

ג. רבי שמעיה כעורך תורת רבו

כהנה וכהנה משופע הפירוש בציטוטים 'מפי רבי' או 'אשתקד אמר רבי', שכאמור היה רבי שמעיה תלמידו המובהק וסופרו הנאמן, והיה יד ימינו לעריכת חיבוריו הענקיים, וכעדות רש"י עצמו בתשובה לחכמי אלצורא שפנו אליו בשאלה על ענינים שונים שבפירושו לספר יחזקאל, הכותב בתו"ד³⁶:

ומכל מקום אני טעיתי באותו פירוש... וכן פירשתי בסוף העינין וסתרו דברי זה את זה, ועתה עסקתי בה עם אחינו ר' שמעיה והגהתי.

בענותנותו כי רבה, ובאהבתו העזה לתלמידו הנאמן רבי שמעיה, מכנה אותו בכינוי של חיבה 'אחינו'³⁷, וכותב שאחרי שכבר ביאר הפסוקים שבספר יחזקאל וקבעם בפירושו, עבר שוב עליהם עם תלמידו רבי שמעיה, ובלימודם יחד נתברר ונתלבן הדבר ותיקנו בפירושו³⁸.

תוספות והגהות לפירש"י לתנ"ך

ובפירוש רש"י על התורה שבכ"י לייפציג 1 שנעתק³⁹ מטופס כתיבת ידו של רבי שמעיה⁴⁰, נרשמו על הגליון 82 תוספות ותיקונים שנכתבו על

כב. כת"י ברלין 122, 473, נתפרסם לראשונה בספר 'מלא חפנים', עמ' 36, וכן מופיע בשינויים קלים בכת"י סי'טרבורג 11, 58א.

כג. ראה עוד להלן עמ' 39.

כד. ראה עוד יצחק ש' פנקובר: "על גלגולי נוסח פירוש רש"י ליחזקאל כז, יז", 'ציון', סג (תשנ"ד), עמ' 219-233.

כה. נערך על ידי ר' מכיר בן קרשביא במאה הי"ג למספרם.

כו. ראה אברהם גרוסמן: "הגהות ר' שמעיה ונוסח פירוש רש"י לתורה", 'תרביץ', ס (תשנ"א), עמ' 67-98. הנ"ל: "כתב-יד לייפציג 1 ופירושו של רש"י לתורה", שם, סא (תשנ"ב), עמ' 315-305. הנ"ל: "עוד לטיבו של כתב-יד לייפציג 1", שם, סב (תשנ"ג), עמ' 624-621, ובספרו 'חכמי צרפת הראשונים', עמ' 187-193, 359-366.

ידי רבי שמעיה בשם רש"י^{כז}, וכפי שציין הסופר המעתיק^{כח}: "הע' [תקתי] מהגהות רבנו שמעיה בשם רב' שלמה סביב פיר' [וש] מכת' [יבת] ידו"^{כט}.

במרבית ההוספות רשום מקורם בסגנון כזה: "מ"ר, כך כתב רבנו שמעיה". או: "מ"ר ת'ר'ש' [= תוספות רבנו שמעיה]. ופעם כתוב^ל: "צוני ר' להגיה, כך כתב רבנו שמעיה". וכן^{לא}: "ת' [וספות], ר' צוה להגיה, כך כתב רבנו שמעיה". היינו שרש"י הורה לו להגיה ולתקן את פירושו.

פעמיים כתוב^{לב}: "כך כתב רבנו שמעיה בפירושו שכתב מידו". ופעם שלישית כיוצא בהן^{לג}: "כך כתב רבנו שמעיה מידו"^{לד}.

הסופר אף הצהיר בשלשה מקומות ש'רבי' דנן הוא רש"י, וכפי שכותב^{לה}: "ר', כ"כ רב' שמע' ורבו ר'ש"י". וכן^{לו}: "ר', כך הגיה רבנו שמעיה תלמידו של רבנו ש"י". ועוד שלישית^{לז}: "כאן פי' רבנו שמעיה בשם רב'ש"י".

וכן היה יד ימינו בעריכת הפירוש לנביאים וכתובים, וכמובא לעיל עדות רש"י לעיבוד פירושו לספר יחזקאל, ואכן נשתמר בכת"י כמה הוספות שיצאו מפרי עטו של רבי שמעיה בשם רש"י^{לח}.

כז. נתפרסמו על ידי יצחק ש' פנקובר: "הגהות רש"י לפירושו לתורה", בתוך 'אור למאיר' (תשי"ע), עמ' 363-409. וכן הועלו במפעל 'על התורה'. כאן המקום להודות ליוזם המפעל הרב הלל נובצקי נ"י אשר אינו חוסך כל עמל בכדי לשחזר ולפרסם פירושי רבותינו הראשונים ע"פ כת"י מבוררים ומשובחים, ורבות השתמשנו במפעלו בבירור נוסחאות פירש"י ורי"ק לתנ"ך, תשוח"ח לו.

כח. שמות ג, ז.

כט. במקום אחר מציין: "כך כתב רבנו שמעיה באגרת התכופה לקונטרס פרש' רש"י", (במדבר טז, כב).

ל. במדבר לב, יז.

לא. דברים ב, ה.

לב. בראשית כו, כח. במדבר כו, כד.

לג. שמות ז, יא.

לד. תיבת 'מידו' ניתן להבין 'מכתיבת ידו', או מורה שרבי שמעיה מילא ידי רבו, וכאשר אך יצאו הדברים מפי רש"י רשמם עלי גליון למשמרת.

לה. דברים יז, כ.

לו. דברים ב, יב.

לז. שמות כז, יח.

חלקו בעריכת פירש"י לתלמוד

כך גם נטל חלק בעריכת ובהגהת פירוש רש"י לתלמוד, וכפי העולה מתוספות לפירש"י למסכת מגילה (יז): ששרד בכת"י לט:

הג"ה, אני שמעתי, כך אמרתי לר', לכך קבעו ענינו בין גואל לרופא, ועוד שש ברכת דתענית רחבה מאריך בגאל ישר', שגאולה זו על צרות התדירות, והודה לדבריי. תוס' ר' שמעי'.

ולא עוד, אלא שאף היה רגיל להרצות פירושו בתלמוד בפני רבו רש"י ז"ל, וכפי העולה מחתימת פירושו למסכת תמיד²: "סליק מסכת תמיד מפרישת ה"ר שמעיה בפני רבנו".

עריכת פסקיו הוראותיו ותשובותיו

ואם לגבי הפירושים לתנ"ך ותלמוד ניתן לקבוע שנערכו בעיקרן על ידי רש"י בעצמו, ורבי שמעיה היה יד ימינו וסייע לו בעריכתו והגהתו, הרי שבעריכת פסקיו הוראותיו ותשובותיו הסתמך רש"י כל כולו על תלמידיו - ובראשם רבי שמעיה - וזאת בגלל "כי הוא בעצמו מרוב עבודתו וטרדותיו בפירושו להש"ס לא היה לו פנאי לכתוב בעצמו כל הפסקים והתשובות, ובפרט כי היה חולה לעת זקנתו, ולא היה לו כח לכתוב בעצמו"^{מא}, וכדברי רש"י בפתיחה לאחת מתשובותיו^{מב}:

לח. ראה יצחק ש' פנקובר: "הגהות שהגיה רש"י את פירושו לספרי הנביאים", בתוך 'שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום', טו (תשס"ה), עמ' 211-185, המהדיר שתי הוספות ששרדו בכת"י, ומסגנון הדברים נראה שנרשמו על יד רבי שמעיה. בכותרת לתוספות למלכים א, ו-ז, רשום: "במשכנה דמלכים פירש ר' פעם שנייה". ובתוספות לחבקוק ב, ג: "כך הגיה ר' חשבון זה בקונדריסו". וראה עוד הנ"ל: "הגהות רש"י, הגהות תלמידיו, והגהות אנונימיות בפירוש רש"י לספר יהושע", שם, טז (תשס"ו), עמ' 229-205. הנ"ל, "הגהות רש"י לפירושו ליהושע ולמלכים", בתוך "עיוני מקרא ופרשנות", ח (תשס"ח), עמ' 383-335. הנ"ל, "הגהות רש"י והגהות תלמידיו לפירוש רש"י על ספר עמוס", בתוך "זר רימונים" (תשע"ג), עמ' 448-425.

לט. כת"י פאפנהיים. נתפרסם ב'פירוש רש"י למסכת מגילה', מהדורה ביקורתית, חברת מקיצי נרדמים, תשס"ח. וראה שם במבוא עמ' 46-45, המציין על חמשה תוספות מרבי שמעיה ששרד בכת"י.

מ. כת"י בודליאנה 370, 38.

מא. מדברי ר' שלמה באבער במבוא לספר 'האורה' (עמ' 4), וראה עוד בארוכה 'כתבי ר' אברהם עפשטיין', ח"א, עמ' רסט-ש.

מב. 'תשובות חכמי צרפת ולותיר', סי' טו. ובדומה לזה: "הנני צעיר שעל החתום נידון ביסורי חולי מוטל על ערס דווי, [עת] היא לי עתה לבא בקצרה אשר לא כדת, כי תש כחי ואזלת ידי מלמשוך בעט סופר, ולבן ביתי קראתי מפי שורות הללו, והוא כותבן". תשובות רש"י, סי' פא.

כחי תש ופי נאלם, מלספר תלאות העוברות עלי גל אחר גל, על כן רפה ידי מלכתוב... תשובה על דבריהם בכתב ידי, והנני קורא מפי לאחד מאחי והוא כותב.

וכך הם דברי רבי יצחק ב"ר משה ז"ל מווינה בספר 'אור זרוע'^{מג}:

זה היה מעשה והתיר רבינו שלמה, וכן נמצא כתוב^{מד}, מעשה בבית רבי בבשר שנמלח... ושאלתי את רבי מהו לאכול מאותו הבשר, ואמר מותר... מעשה זו הועתק מפסקי רבינו שלמה שסידר הר"ר שמעיה זצ"ל לפניו, ומכתיבת הרב רבינו שמחה מוויטרי זצ"ל, וידוע שפירשו או הוא או ה"ר שמעיה לפני רבינו שלמה זצ"ל.

ועוד כותב ה'אור זרוע'^{מה}:

כתב בתשובות^{מו}, ראיתי פעם אחת את רבי שהיה מתפלל בלא חגור... והכותב הוא הרב ר' שמעיה, ורבו היינו רבינו שלמה זצ"ל.

וכך חקוק שמו בסדר ליל חג הפסח לרש"י, המתחיל^{מי}: "זה לך סדר שני לילות הראשונות של חג המצות כהילכתן על אמיתן", ובהמשך: "וכך היה נראה לרבינו זצ"ל", ובחתימה: "אני שמעיה ור' יהוד' ביר' אברהם שמענום לאלה מפי הקדוש זכור לטוב וכבוד מנוחתו".

עדות זו נתאשר גם בסדר הפסח שב'ספר האסופות'^{מז}: "בענין ג' מצות שבילילי פסח מצאתי שכתבו תלמידיו של רבינו שלמה, ה"ר שמעיה וה"ר יהודה ב"ר אברהם מפיו".

רש"י ז"ל אף סמך ידיו על תלמידו הנאמן ואמר שהינו מכוון יפה לדעתו,

מג. ח"א, סימן תעו.

מד. ב'אור זרוע', מהדורת 'מכון ירושלים', הערה פז, צוין שהמעשה הובא בספר הפרדס סי' רכו, האורה ח"א סי' קט, תשובות רש"י סי' קמא, סדור רש"י סי' תרא.

מה. ח"ב, סי' קכח.

מו. שו"ת רש"י, סי' רסב.

מז. כת"י מינכן 216, 119-120א. נתפרסם לראשונה ב'דקדוקי סופרים' חלק ו, סוף מסכת פסחים. ובצירוף השוואות לספרי גדולי הראשונים המצטטים דברי רבי שמעיה בשם רש"י, ב'סדר ליל פסח מרבוינו גדולי הראשונים', ב'הגדה של פסח עם פירוש הראב"ן', בני ברק תשמ"ה, עמ' צח-קה.

מח. שם, עמ' קכד. וראה עוד במבוא ל'ספר האסופות', עמ' כד, לא.

וכפי שציין רבי שמעיה בשולי תשובה שערך מפיו^{מט}: "ור' אמר לי נ"ע, יפה סידר המסדר וישר כחו, וגם אני כן היה בלבי".

כשאר תשובות רש"י, מופיע גם תשובה זו בתוך תכריך הכתבים שסידר רבי שמעיה, וכדרכו בהעלמת שמו, אולם בגליון 'תוספות ר"י הזקן ותלמידיו' מופיע בשמו, וכך רשום שם: "ואני הצעיר מצאתי בכתיבת הר' שמעיה זצ"ל שכתב מפי רבינו שלמה מאור הגדול זצ"ל, כך כתוב וזה לשון".

ד. עריכת פירוש רש"י לפיוטים

גם פירושי רש"י לפיוטי התפילות נערכו על ידי רבי שמעיה, ממה ששמע מפה קדשו, בעת שלמד עם התלמידים בפרוס החג. ואף סביר להניח שרש"י שנאו בייחוד אתו^{נא} - בהיותו תלמידו החביב וסופרו הנאמן - על מנת שיערכם ויעלם על הכתב.

וכדרכו מרבה רבי שמעיה לציין: 'מפי רבי', או: 'אשתקד אמר רבי', וכדומה. אך גם הדברים המובאים בלשון סתמי מקורם ממה ששמע מפי רש"י, וכפי הרשום בראש הפירוש לפיוטים הארמיים לעשרת הדברות^{נב}:

שלשה הדברות פי' רבי משה ב"ר משה החסיד והעניו, חתנו של רבי יום טוב מיגוני, מכאן ואילך פי' הר"ר שמעי' מפי רבי שלמה נב"ע.

וכך גם בראש פירוש לפיוט 'צאינה וראינה' לרבי שלמה הבבלי, נחקק לזכרון^{נג}:
עד כאן יסודו של ר' יוסף קרא, מכאן ואילך יסוד ר' שמעיה מ"כ, כאשר שמע מרבי' שלמה בר יצחק.

מט. 'תשובות חכמי צרפת ולותיר', סי' פב. ספר 'האורה', ח"ב, סי' פה.

נ. מסכת שבת מב ע"ב, עמ' תקמו-תקמו.

נא. כך נראה מסגנון לשון רבי שמעיה המובא להלן: "לאחר ימים ושנים אמר לי ר", "לא פירש לי ר". וכן בפירוש לפיוטים הארמיים לעשרת הדברות שב'מחזור ויטרי' (מהדו"ג ח"ג, עמ' תקנא): "כך אמר לי ר' שמצא אגדה", ועוד.

נב. כת"י פרמה 1902, 143ב. חתימת הקולופון "ביום ב' פרשה בהעלותך שנת ר"ל לפ"ק". בהמשך מופיע בתוך הפירוש קטעים בסגנונו המיוחד של רבי שמעיה במסירת שמועות בשם רש"י: "ירעה - אמר לי ר' לשון איחו', ובניכ' יהיו רועי' במדבר (במדבר יד, לג), תרג' יהון מאחרין במדברא", (שם 147ב, מובא בלשון סתמי ב'מחזור ויטרי', מהדו"ג ח"ג, עמ' תקנב). "נר' לר' כאשר שנינו בעירובי", (149א).

נג. כת"י קיימברידג Add. 394, 49א, נכתב בין השנים שט"ו-של"ב.

הרי על פי שני עדים יקום דבר, שגם הפירושים הסתמיים שנערכו על ידי רבי שמעיה הם ממנה ששמע וקיבל מפי רבו רש"י.

הוכחה נוספת על כך, שכאשר רבי שמעיה רושם פירוש מדעת עצמו, או ממנה ששמע מפי חבריו רבי יוסף קרא, ציין זאת במפורש, ולהלן דוגמאות אחדות מני רבות:

בפירוש לפיוט 'אגרה', כותב בתו"ד^{נד}: "פסע ודילג קץ כזכר ברית טל - לא פירש לי ר', ונראה לי... ור' יוסף קרא אמר לי"^{נה}. וכך גם בפירוש לפיוט 'יפתח ארץ', כותב בתוך הדברים^{נו}: "ולי נראה". ועוד דוגמא שלישית מפירושו לפיוט 'אקשטה'^{נד}: "צבאות רביבים המרביבים פני מים - לא שמעתי כלום בדבר זה, ר' יוסף אומר"^{נה}.

הרי לן שכאשר לא קיבל הפירוש מפי רש"י רק פירשו בעצמו או מפי חבריו רבי יוסף קרא, ציין על כך במפורש. ובמרבית הפעמים אכן משמש הציין 'מפי רבי' וכדומה, בכדי להבליט ולחלק בין פירוש רש"י ופירושים אחרים, או במקום שרוצה לציין ש'אשתקד אמר רבי' באופן אחר^{נט}.

נד. להלן עמ' מד.

נה. על פי קטע זה קבע גם פרופ' אברהם גרוסמן שהפירוש נכתב ע"י רבי שמעיה עורך תורת רש"י, וכך הם דבריו ב'חכמי צרפת הראשונים', עמ' 383: "קרוב לוודאי שהפירושים האנונימיים לתפילת טל, שנשתמרו בכתב-יד מוסקבה-גינצבורג (מס' 615 ברשימתו של זקש), יצאו מתחת ידו של ר' שמעיה. יש לכך שלוש ראיות עיקריות: (1) המפרש קדום ופעל בבית מדרשו של רש"י במחיצתם של ר"י קרא ורשב"ם. (2) הוא נהג להביא את פירושיהם לפיוטים - לעתים כמו שמסרו לו אישית - ולדון בהם. (3) הסגנון הולם את סגנונו של ר' שמעיה. הוא מכנה שם את מורו בתואר 'רבי' בסתם, כפי שר' שמעיה מכנה את רבו, רש"י. הדעת נותנת, כי הדברים מתייחסים אל רש"י, שהרי הם מובאים שם בניגוד לדעותיהם של ר' יוסף ור' שמואל, דהיינו ר"י קרא ורשב"ם".

נו. להלן עמ' רכט.

נז. להלן עמ' קסו.

נח. וכך גם בפירוש לפיוט 'יפתח ארץ' להלן עמ' רמד: "לא שמעתי כלום בדבר". וב'פירוש רש"י ובית מדרשו' לד' פרשיות, עמ' קעב: "לא עמד רבינו במניינה, ואני תיקנתיה מאליי כמדומה".

נט. וכך גם ב'חכמי צרפת הראשונים', עמ' 390: "ר' שמעיה עצמו מעיד עשרות פעמים בפירושו כי מקור דבריו הוא רש"י. לרוב ייחס זאת במפורש לרש"י, בלשון: 'מפי רבי', אך אין ספק שרבים מפירושי הסתמיים של ר' שמעיה גם הם מקורם ברש"י, והוא שמעם מפיו כאשר למד לפניו. לעובדה זו יש מספר עדויות. החשובה שבהן היא הערתו של ר' שמעיה 'לא שמעתי', במקומות שונים בפירושו. מכאן משמע, כי פירושים אחרים הוא שמע מרבו.

ועד כדי כך הגיע מדת דייקנותו ונאמנותו במסירת שמועות רבו, שכאשר לא שמע הדבר בעצמו מפי רש"י רק נמסר לו מפי השמועה, מצא לנכון לציין זאת, וכפי שכותב בפירוש לפיוט 'אגרה' ס: "כך אמר ר', מפי השמועה שמעתי". ועוד שנית סא: "מפי רבי, כן שמעתי".

כן גם ניתן להשוות בין קטעי פירושים סתמיים לתנ"ך המובאים בתוך פירושו לפיוטים, הנהיים בתוכנם לפירוש"י לתנ"ך, כפי שנראה מדוגמאות דלהלן.

בפירוש לפיוט 'אגרה' סב:

'ענפיו שורדו היות בגוים כטל' - ענפיו של יעקב נשארו שרידים כעין טל, שנאמר (מיכה ה, ו) 'והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת י"י כרביבים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם'. מה טל זה אין תקותו נתונה על ידי איש, ואין אדם מצפה בו לחבירו, כך ישראל אין תוחלתן וצפייתן אלא מאת י"י.

ובפירוש רש"י למיכה:

'כטל מאת ה' - שאין בא לעולם על ידי אדם, ולא יבקשו פני אדם עליו, כך לא יקוה ישראל לעזרת איש, כי אם בי"י.

בפירוש לפיוט 'אלים ביום מחסן' לתפילת טל סג:

'רשע מר מדלי, מצילם החדילי' - החדילני והוציאני מתחת צילם של רשעים

עם זאת, הוא לא העיר דרך קבע על כל שמועותיו, אלא רק לעתים רחוקות. הוא העיר על כך רק במקום שהביא דעות אחרות או כשחפץ להציע את דעתו שלו, דהיינו כאשר הוא הטיל ספק בערכו של פירוש מסוים, הוא ציין כי מקורו במסורות פרשניות אחרות מאלה שקיבל מרש"י. לעתים העיר בתוך פירושו 'ולי נראה', מבלי שהובא לפני כן דעה אחרת, מכאן עולה, כי הפירוש הסתמי שהובא לפני כן לא שלו הוא אלא של רבו, והוא קיבלו ממנו בעת לימודיו לפניו. מסתבר אפוא שפירושים רבים מקורם ברש"י".

ס. להלן עמ' מב.

סא. להלן עמ' צח.

סב. להלן עמ' מג, וכן בפירוש לפיוט 'אלים ביום מחסן' (להלן עמ' עח): "ככת' (מיכה ה, ו) אשר לא יקוה לאיש - כשם שאין מקוים ומצפים טל משום אדם, לפי שאינו מסור בידי ילוד אשה, אלא להקב"ה לבד הם מקוים ומצפים ומייחלים לטל, כך תוחלת ישראל אינה תלויה אלא בו, ולכך הם מייחלים לו".

סג. להלן עמ' קג.

שנמשלו למר מדלי, שנאמר (ישעיה מ, טו) 'הן גוים כמר מדלי' - כעפרורית ושרטון שמעלה הדלי של מים בשוליו, והן מרורות.

ובפירוש רש"י לישעיה:

'כמר מדלי' - כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי, מרה ממשקע טנופת המים ורקבון העץ, לימונידא בלע"ז.

בפירוש לפיט 'אקשטה' לתפילת גשם^{סד}:

'סיים לפי כל ארץ מה להגריל מים' - הכל לפי מה שצריך לארץ הגשמים יורדים, יש לך ארץ קשה צריכין רוב גשמים, ויש ארץ שאינה קשה ואינה צריכה רוב גשמים, הה"ד (איוב כח, כה) 'ומים תכן במדה'.

ובפירוש רש"י לאיוב:

'לעשות לרוח משקל [ומים תכן במדה]' - לכל ארץ לפי כחה, וכן המים לפי המדה, לפי מה שהיתה ארץ צריכה להשקותה, יש ארץ נגובה וצריכה הרבה גשמים, ויש ארץ לחה שאינה צריכה כל כך.

וכשם שבפירושו לתנ"ך ותלמוד עבר רש"י ביחד עם תלמידו רבי שמעיה על הפירושים, הגיהם עיבדם וליטשם פעם אחרי פעם עד שיצאו זקוקים ונהירים, כך גם בפירושו לפיוטים, וכפי שעולה מפירושו לפיוט 'אור ישע מאושרים' לפסח^{סה}: "לאחר ימים ושנים אמר לי ר'..."

וגם כאשר כבר יצא רבי שמעיה מבית מדרשו של רש"י וקבע משכנו במקום אחר^{סו}, היה בקשר חילופי מכתבים עם רבו בעניני פירושי הפיוטים,

סד. להלן עמ' קסג.

סה. כ"י פרמה 3205, 74ב.

סו. בכת"י ספר הלכות לתלמיד מהרי"ק (אדלר 2717, קלג ע"א-קלז ע"א, ממאה ה"ט"ו למספרם): "ובמחזור רבי שמעיה מוטרי תלמידו של רש"י ז"ל כתו' וז"ל, מעשה היה בקולוניא באחד ששחט טלה ושכח ולא בדק הריאה והלך לו... והרב רבי יצחק ב"ר יהודה והגאון רבי יצחק ב"ר אליעזר הלוי ורבי שלמה ב"ר שמשון אסרוה... ונחלק עליהם התייר הגדול רש"י ז"ל וכתב לר"י סגן לוייה... ואני שמעיה תלמידו מצאתי סייג לרבנו המומחה... בא וראה תוקף האריה רש"י ז"ל, ונמוקו עמו, כחא דהתירא עדיף טעמו, עכ"ל רבי שמעיה מוטרי במחזור שלו".

וכפי שכותב בפירוש לפיוט 'אצולת אומן' לפרשת פרה^{סז}: "כך פירש ר' בתשובתו אלי באר היטב".

שמועות חכמי הדור

כאמור, הפירוש משופע בציטוטים בשם רבי יוסף קרא, מגדולי חכמי צרפת ומבאי בית מדרשו של רש"י בטרוויש, וכנראה נמנה על סגל חבורת התלמידים שנכחו בעת שלימד רש"י פירוש פיוטי התפילות, ומפעם לפעם נענה רש"י עם נימוקיו, ורש"ש רשם מפיו.

לפעמים נשתמרו הדברים בסגנון אישי, כדוגמת^{סה}: "ור' יוסף קרא אמר לי", וכן^{סט}: "כך למדנו מר' יוסף ישר כחו"^ע, ולפעמים בכינוי של חיבה^{עא}: "ר' יוסי אומר". רש"י גם שימש כצינור להעברת פירושי דודו רבי מנחם בר' חלבו^{עב}, וכפי המובא^{עג}: "בשמו של ר' מנחם אומר ר' יוסף".

כן גם מובא פירושים בשם רבי נתן^{עד}: "ור' נתן היה אומר... ור' מודה". וכנראה המכוון על רבי נתן בר' מכיר ז"ל מגדולי חכמי מגנצא^{עה}, אשר חיבר פירושים לפיוטים^{עו}, ורש"י עמד אתו בחילופי מכתבים בעניני נוסח

על פי קטעי לשונות אלו קבע החוקר ר' אביגדור אפטוביצר במבוא לספר הראב"ה עמ' 415, שמקום משכנו של רבי שמעיה היה בעיר ויטרי שבחבל ארץ שמפאן בצפון צרפת. אך כבר העיר בצדק ב'חכמי צרפת הראשונים', עמ' 350, ש"באותו כת"י מתואר ר' שמעיה כמי שהיה לו קשר הדוק עם 'מחזור ויטרי' (כתב רבינו שמעיה ז"ל במחזור ויטרי), ואפשר שהסופר סבר שר' שמעיה הוא בעל המחזור ותיארו כאיש ויטרי. אפשרות זו רחוקה, אך אין לבטלה כליל.

סז. 'פירוש רש"י ובית מדרשו' לד' פרשיות, עמ' קנט, עם תיקוני לשון מכ"י פרמה 3000.

סח. להלן עמ' מד.

סט. להלן עמ' רכו.

ע. קרוב ללשון זה בפירוש^י לישעיה סד, ג: "כך שמעתי מר' יוסי והנאני".

עא. להלן עמ' עח.

עב. שרידי תורתו ופרטי תולדותיו בספר 'פתרוני רבי מנחם בר חלבו', ווארשא תרס"ד.

עג. להלן עמ' קכד.

עד. להלן עמ' פז.

עה. לפרטי תולדותיו ראה אברהם גרוסמן: "בני מכיר וספרם מעשה המכירי", 'תרביץ', מו (תשל"ז), עמ' 110-132.

עו. ראה ב. צימליך: 'Das Machzor Nurnberg', ברלין תרמ"ו, עמ' 66-63.

התפילה^{עז}, ובאחת ממכתביו מונה בין שבחיו^{עח}: "בלול בכל, במקרא ומשנה, תלמוד, הגדה ופיוט".

מחזור רבי שמעיה

כפי הנודע חיברו כמה מתלמידי רש"י ז"ל 'מחזור', היינו ספר ארוך הכולל: הלכות והנהגות, נוסחי תפילה וברכות, פירושי תפילה ופיוט לכל ימות השנה, ועוד. ביחוד מפורסם מחזורו של רבי שמחה מויטרי ז"ל תלמיד רש"י, הנודע בשם 'מחזור ויטרי'.

גם רבי שמעיה ז"ל חיבר 'מחזור', וחלקים רבים ממחזורו נשתבצו בספרי דבי רש"י ז"ל^{עט}. מחזורו היה בפני עיני רבותינו בעלי התוספות, וכפי המובא בתוספות למסכת נדה^פ: "אבל במחזור הר' שמריה מפרש בשם רש"י דבכל הגוף שייך חפיפה". וברור שהשם שמריה היא טעות סופר והגירסא הנכונה שמעיה, וכפי נוסח המובא בתוספות הרא"ש^{פז}: "ורבנו שמעיה כתב בשם רש"י דחפיפה הוא בכל הגוף".

וב'תוספות ר"י הזקן ותלמידו למסכת שבת^{פח}: "במחזור של הרב ר' שמעיה שסידר לפני רש"י כתוב שאסור לנדה להושיט מפתח או שום דבר לבעלה בימי נידות מידו לידה"^{פב}.

מדבריהם אנו למדין שמחזורו של רבי שמעיה נסדר "לפני רש"י". וסביר להניח שמחזורו כלל גם הפירושים שקיבל מרש"י על פיוטי התפילות, והסופרים

עז. תשובות רש"י, סי' טו.

עח. שם, סי' יד, עמ' 8.

עט. ראה 'חכמי צרפת הראשונים', עמ' 793, ובמבוא ל'מחזור ויטרי', מהדורת גולדשמיד עמ' 91, 52-42.

פ. סו ע"ב, ד"ה אם סמוך.

פא. יג ע"ב, וראה שם בהערה 14-24.

פב. בתוספות הרא"ש מובא בנוסח זה: "במחזור ויטרי של רבינו שמעיה כתוב שרש"י היה נזהר שלא ליתן מפתחות מידו ליד אשתו בימי נדתה". וכן בתוס' הרא"ש לכתובות ס"א ע"א. ובתוספות הרשב"א משאנץ שם. הלכה זו הובא ב'מחזור ויטרי', הל' נדה סי' תצט, וכן בשאר ספרי דבי רש"י, 'ספר הפרדס' (מהדורת עהרענרייך עמ' ו), 'ספר האורה' ח"ב (מהדורת באבער עמ' 571). ובספר 'אור זרוע', הל' נדה סי' שס: "וכן פי' הרב רבינו שמעיה שהיה רבינו שלמה נזהר שלא ליתן מפתח מידו לידה".

עורכי חיבורי פירושי הפיוטים העתיקו משם את הפירושים ושכצום בתוך חיבורם.

חביבות התלמיד בעיני הרב

כאמור, היה רבי שמעיה נושא כליו של רש"י, והשקיע מאמץ רב בכינוס ועריכת תורתו, ובצדק כתבו אודותיו ש"את כל פעולתו הספרותית הקדיש למורו הדגול"^{פג}, וכמעט שנשכח דמותו^{פד} בגלל היותו "עומד כולו בצלו של המורה הגדול"^{פה}.

כמים פנים לפנים, גילה רש"י חיבה רבה כלפי תלמידו הנאמן הדולה ומשקה מבאר תורתו, וכפי שמשקף מפתיחת תשובתו אליו^{פי}:

לשלומך אתה שמעיה אחי, אני שלמה אוהבך שואל, ואשר השלום שלו ישקיטך לשלום שלום, וישוב לשוש עליך לטוב. הנני משיבך על אשר שלחת, מה דעתי נוטה על חיה ועוף ודגים הניצודים ביום טוב ראשון...

לימים אף זכה רבי שמעיה לבוא בקשר השידוכין עם רבו^{פז}, ואחד מנכדי רש"י נהיה לחתנו, וכפי שמכנה רבינו תם ז"ל את רבי שמעיה כ"חמיו של רבינו אחי"^{פח}, וכנראה המכוון על הרשב"ם, שר"ת רגיל לכנותו כ'רבינו אחי'. ובפירוש לפיט מזכיר רבי שמעיה^{פט}: "כך נזרקה מפי ר' בחופת בתי", וניתן לשער שהיתה זאת בשמחת כלולת בתו עם הרשב"ם.

פג. 'כתבי ר' אברהם עפשטיין', ח"א, עמ' רעד.

פד. כל המידע אודות רבי שמעיה הם מסביב לקשריו עם רבו רש"י, וכמעט שלא נודע פרטים לתולדות ימי חייו. על פי השערת א. גרוסמן חי בין השנים ד'תת"כ-ד'תת"צ, ושהה במחיצת רש"י עוד בחייו של רבי יצחק הלוי רבו של רש"י, שנפטר מסביב לשנת ד'תתפ"ה, ראה 'חכמי צרפת הראשונים', עמ' 352.

פה. 'בעלי התוספות', ח"א, עמ' 38.

פו. כת"י קיימברידג Add. 667, ב.67.

פז. רבות הגרסאות על קרבת המשפחה של רבי שמעיה לרש"י, ב'מרדכי', חולין, סי' תשכה: "וכן כתב רבנו שמעיה בן בתו". והעיר לנכון ב'בעלי התוספות', עמ' 35, שיש לגרוס: "בן ביתו". בעל 'ספר האסופות' מכנהו פעם כחתנו של רש"י, ופעם כחתן אחותו, ראה 'ספר האסופות', שמות חכמים, עמ' כד. וכנראה הנכון לנקוט כמופיע בתשובת הר"ת.

פח. 'ספר הישר', חלק השו"ת סי' סח, עמ' 157.

פט. כת"י מינכן 346, ב.18.